

nápadných stop. Je však nepřipustné zužovat studium jakékoliv kulturní krajiny pouze na sledování stop pravěkých a historických zemědělských společností. Předchozí paleolitický vývoj není možné ignorovat jen proto, že vyžaduje odlišnou metodiku terénní i následné laboratorní práce. Chronologickou nevyváženost považují za největší nedostatek recenzované publikace.

Hodnotu knihy Nedestruktivní archeologie bohužel snižuje i tématická nevyváženost. Domnívám se, že charakteristika přírodního vývoje, byť jen v holocénu, si zasluhuje podstatně větší rozsah. Lze také litovat, že na koncepci a formulaci textu této kapitoly se nepodílel žádný přírodovědec. Naopak zbytečně mnoho místa je věnováno letecké archeologii a povrchovým sběrům. Tím spíše, že obě témata byla již Gojdou a Kunou vícekrát obsírně zpracována monografickou formou. Překvapivě málo místa naopak věnovali autoři důležité a citlivé problematice detektoru kovů a problematice geobotaniky. V souvislosti s botanickými indikátory se nabízí otázka, proč nebyl ke spolupráci přizván např. neobyčejně zkušený přírodovědec J. Sádlo, ostatně badatelům z okruhu oddělení Prostorové archeologie velmi blízký? Zbytečně je předimenzována i tematika geochemie, srozumitelná jen úzkému okruhu specialistů. Okřídlené úsloví méně je někdy více by bylo možné vztáhnout i na předposlední kapitolu Práce s prostorovými daty. Kuna v ní nezapře významné ovlivnění tradicí procesuální archeologie – zvláště její okouzlení výpočetní technikou.

Knihy jako celek také zpochybňuje jednu ze základních tezí změny strategie archeologického výzkumu směrem k větší efektivitě bádání. Více než přesvědčivě

ukazuje, že nedestruktivní archeologie/prospekce je obor mimořádně rozvětvený a organizačně, technicky a v neposlední řadě i finančně náročný. Jeho vyčleňování ze sledu následujících etap archeologického výzkumu se proto jeví jako kontraproduktivní. Efektivnější by naopak bylo zdůraznění nutnosti jeho důsledného provádění prvotní etapy terénní práce se všemi následnými kroky archeologického studia.

Výše uvedené polemické poznámky však nikterak nesnižují význam díla jako celku. Naopak, každý badatelský počín, který významně překročí tradiční a konformní hranice, musí s diskusí a polemikou počítat. A o tom, že autoři si jsou novátorství svého díla plně vědomi, svědčí nejen obsah, ale i forma knihy. Český text doplňuje mimořádně obsáhlý soupis odborné literatury (s. 491–524), neméně obsáhlý anglický souhrn (s. 525–546) a bohaté ilustrace v textu doplňuje 40 barevných tabulek na křídě, v moderní české archeologické produkci až nebyvalý luxus. Na závěr proto nezbyvá než ambicióznímu dílu popřát čtenářskou přízeň a autorům dostatek energie k další práci.

Václav Matoušek

Vida Čok: PRÁVO NA OBČANSTVÍ, Beogradski centar za ljudska prava, Beograd, 1999

*Nemo potest exuere patriam*¹

Knihy autorky ze Srbska Vidy Čok je přínosná v mnoha ohledech: za prvé nabízí klasickou právní ucelenou analýzu poj-

¹ Nelze se zřeknout vlasti.

mu práva na občanství v mezinárodním a komparativním právu. Za druhé poukazuje na širší kontext provázanosti práva na občanství s problematikou lidských práv a za třetí má bezprostřední význam pro region bývalé Jugoslávie tím, že přehledně a komplexně popisuje následky rozkladu státu, pokud jde o sukcesi a právo na občanství. Ačkoliv je problematika pojímána nejvýrazněji z právního aspektu, ten byl dán velice úspěšně do souvislosti s agendou lidských práv a problematikou suverenity státu, obzvláště jako podklad k dalším interpretacím z pohledu jiných disciplín.

Z knihy se dozvídáme mimo jiné, že právo na občanství prošlo evolucí od suverénního práva státu vůči poddanému k lidskému právu být občanem, především pod nátlakem mezinárodního práva. Tento proces byl velice složitý a pomalý, ale i v této sféře došlo k jistému posunu od státu k občanovi – i v současné době je agenda občanství jedním ze základních projevů suverenity státu. Všeobecná deklarace lidských práv (1948) v článku 15 uvádí, že „Každý má právo na občanství“. Jakkoliv je toto ustanovení Deklarace, stejně jako i její ostatní ustanovení, v podstatě abstrakce, slouží jako východisko pro vytvoření konkrétních právních aktů tuto abstrakci konkretizujících. Je to vidět na příklad v tom, že právo na občanství bylo vyhláše-no za mezinárodní normu.

Stát má povinnost udělat vše pro to, aby zabránil výskytu jevu apartheidu na území, které spravuje. Právo na občanství je specifické, protože je základem mnoha jiných práv, a diskriminace v této oblasti vede nutně k diskriminaci všeobecně, zvláště na poli sociální inkluze. Na druhou stranu Vida Čok definuje stát přes pojmy území,

národ a suverénní moc, z nichž ten třetí aspekt je aspekt občanství.

Potíže nastávají již na úrovni jazyků², kde se směšuje příslušnost k národu a příslušnost ke státu. Ve vývoji chápání práva na občanství Čok zdůrazňuje, že se do 19. století mělo za to, že stát věnuje status občana jednotlivci a ten dluží státu oddanost a poslušnost. Teprve koncem 19. století se prosazuje myšlenka, že cílem státu je dobro národa, nikoliv vládců, a že je změna občanství možná stejně jako že je přenos občanství z rodičů na děti přirozeným právem. V této době se již objevuje i koncept naturalizace, který umožňuje cizinci stát se občanem. Změny se projevují v představě, že být občanem znamená být jako fyzická osoba ve veřejnoprávním vztahu se suverénním státem, čímž se fyzické osobě formálně právně zpřístupňují všechna občanská, politická a ekonomicko–sociální práva na domácím nebo cizím území. To znamená že vedle oddanosti se začíná hovořit i o povinnosti poskytnout občanovi ochranu. Občané potvrzují personální suverenitu státu, což znamená, že stát, který by sice měl územní suverenitu, ale byl obýván cizinci, by nemohl být nazýván státem.

Jak vidí i sama Vida Čok, právní teorie má tendenci chápat občanství jako etnickou a kulturně neutrální kategorii, zatímco praxe a komparativní právo odhalují tuto kategorii právě jako etnickou a kulturně podmíněnou vlastností jednotlivce³. Proto se navrhuje, aby bylo občanství defino-

² Jazykově: državljanstvo (bosensky, chorvatsky, srbsky); Staatsangehörigkeit (německy); nationalité (francouzsky); nacionalidad (španělsky); citizenship (anglicky); cittadinanza (italsky); гражданство (rusky).

³ str. 31

váno ne jako status (pasivně), nýbrž jako proces neboli praxe (aktivně).

Pravidla o občanství jsou pod dvojím vlivem, a to pod vlivem procesů, které vedou k různorodosti politik občanství (pod vlivem ekonomických faktorů, populační politiky stát atd.), a pod vlivem procesů vedoucích ke sjednocení přístupů k občanství (příznivý vývoj mezinárodních vztahů, když státy mají vůli spolupracovat).

Klíčový rozdíl, pokud jde o způsob nabývání občanství, je mezi užíváním kritéria práva krve, *ius sanguinis*, a kritéria práva půdy, *ius soli*. V prvním případě se občanství nabývá původem neboli pokrevním příbuzenstvím s občanem, ve druhém podle místa narození nebo pobytu. Třetí způsob nabývání občanství je naturalizace.

Příklady z komparativního práva ukazují, že podmínky naturalizace se často týkají stejných charakteristik, které jsou obsahem anti-diskriminačních norem, čímž si stát do jisté míry protiřečí. Např. se často jako podmínka naturalizace vyžaduje příslušnost k národu nebo k náboženství nebo znalost oficiálního jazyka nebo materiální status apod.⁴ Toto je téměř vždy doprovázeno zákonnou normou, podle níž není příslušný orgán povinen sdělit důvody zamítnutí žádosti o udělení občanství.

Pokud jde o vývoj práva na občanství jako mezinárodně uznaného práva, hlavní roli hrálo OSN v rámci následujících právních dokumentů: Úmluva o státním občanství vdáných žen, Úmluva o odstranění všech forem diskriminace žen, Úmluva o právech dítěte, Úmluva o právním postavení osob bez státní příslušnosti, Deklarace lidských práv jednotlivců, kteří nejsou občany státu, ve kterém žijí a Úmlu-

va o omezení případů bezdomovectví. Jako i v případě většiny mezinárodních právních aktů existuje reálný rozpor mezi tím, co tyto akty vyžadují a co jsou státy ochotné respektovat. V případě občanství se úprava těchto poměrů ještě pořád považuje za suverénní interní záležitost každého státu.

Dále se autorka zabývá problémy bipatridie a multipatridie a jednotlivými regulacemi statusu v komparativním právu. Když hovoříme o subjektech práva na občanství, je důležité připomenout, že do poloviny 20. století ženy mívaly občanství otce nebo manžela a následovaly změny jeho občanství. To se zdůvodňovalo potřebou zachování jednoty rodiny a její právní koheze, autorka se však domnívá, že to bylo pouze výsledkem nerovnoprávného vztahu muže a ženy. Dnes existují tři varianty: a) občanka pozbývá občanství provdáním za cizince, cizinka ho provdáním nabývá; b) žena automaticky nabývá občanství manžela, pokud to výslovně neodmítne; c) občanství manžela nemá žádný vliv na občanství ženy. Tato různorodost se vztahuje i na děti jako subjekty práva na občanství v případech rodičů různého občanství.

Pokud jde o občanství v souvislosti s problémem sukcese, je upravené mezinárodními, bilaterálními, někdy regionálními smlouvami, i když počet těch prvních je relativně malý, a proto se často stává, že stát překračuje svojí kompetenci a neuznává občanství nabyté v průběhu sukcese. Zejména v případě rozkladu Jugoslávie docházelo k porušování práva na občanství, k svévolnému jednání a k používání tohoto práva jako prostředku k diskriminaci obyvatelstva. Prvek diskriminační politiky nalezneme také v zákonu o občanství, účinnému na území ČR po rozpadu Československa.

⁴ str. 54

V knize nalezneme i kapitolu, v níž autorka analyzuje koncept evropského občanství.

Kniha obsahuje výběr použitých pramenů práva stejně jako seznam použité literatury a také resumé a obsah v anglickém a francouzském jazyce.

Jako klíčové poselství knihy si je třeba zapamatovat, že „moc státu vymezovat právem, kdo je jeho občanem, není absolutní“⁵ ale že nástroje omezování této moci jsou především mezinárodního charakteru a že jejich uplatnění na úrovni jednotlivých států je dlouhodobou záležitostí.

Selma Muhič-Dizdarevič

TŘIKRÁT LAKOFF

George Lakoff a Mark Johnson: METAFORY, KTERÝMI ŽIJEME¹, (první vydání 1980, The University of Chicago Press; *Metaphors We Live By* Lakoff, Georg a Johnson, Mark), Host, Brno 2002

Pokud bychom chtěli mermomocí knihu dvou amerických profesorů, lingvisty Lakoffa a filosofa Johnsona, zařadit do příhrádky nějakého vědního oboru, byla by jím nejspíš lingvistika nebo literární věda. Ovšem, jak je to u titulů edice Teoretická knihovna brněnského vydavatelství Host pravidlem, téma i jeho výklad je rozestřeno spíše na společném poli několika disciplín; kromě zmíněných dvou ještě minimálně

antropologie, sémiotiky a snad i filosofie nebo lépe řečeno filosofování. Čili oborů, jež se zajímají člověkem jako oním webovským tvorem zavěšeným v pavučině významů. Kniha je psána esejistickým, místy až didaktickým jazykem, základní teze jsou několikrát opakovány a dokládány mnoha příklady.

Na těchto příkladech, vysposlouchaných většinou z naší každodenní mluvy, autoři dokazují ústřední myšlenku knihy, že metafora není jen básnickým, potažmo jazykovým, prostředkem, ale klíčovým mechanismem našeho myšlení. Předpokládají tedy, že naše mluva je koextenzivní s naším myšlením, prožíváním a konáním. Jako základní definici metafory přijímají tu, podle které je její podstatou „chápání a prožívání jednoho druhu věci z hlediska jiné věci“. Metafory pak obecně dělí na ty, kterými žijeme, a na ty, kterými nežijeme. Ty druhé jsou doménou jazykových novátorů, třebaš literátů, a hovoříme-li běžně o metafoře, budeme mít na mysli asi právě tyto (autoři uvádějí jako příklad tohoto typu metafory tvrzení: *láska je umělecké dílo vzniklé na základě spolupráce*).

Už podle názvu knihy je zřejmé, že hlavní zájem je věnován *metaforám, kterými žijeme*, tedy konvenčním metaforám, jejichž metaforičnost není na první pohled ani zřejmá. Autoři je dále dělí na metafory strukturní, orientační a ontologické. O *strukturní metafoře* hovoří tehdy, když je jeden pojem či celá oblast pojmů strukturována podle druhé; tak třeba naše kultura konceptualizuje čas podle zkušenosti s penězi. Metafora *čas jsou peníze* vysvětluje naši zkušenost s časem odečtenou z tvrzení jako: *na to mám málo / dost času, tomu mohu / nemohu věnovat čas* a podobně. Podle autorů je tak abstraktní představa

⁵ str. 212.

¹ U citací z této knihy dále odkazují jen k číslu stránky.